

EI CATSCHA DIS / ÎN ZORI DE ZI

POESIAS / POEZII

**Cordial engraziament allas suandontas fundaziuns, instituziuns
e persunas privatas / Calde mulțumiri pentru următoarele
fundații, instituții și persoane:**

Promoziun da la cultura dal Chantun Grischun / Cantonul
Grisons (Promovare a culturii)

Stiftung Dr. M. O. Winterhalter / Fundația Dr. M. O.
Winterhalter

Stiftung Jacques Bischofberger / Fundația Jacques Bischofberger

Lia Rumantscha / Liga Romanșă

Uniun per la litteratura rumantscha / Uniunea pentru literatura
romanșă

Banca Raiffeisen Cadi

Claudio, Flavio ed Ursina Spescha

ARNOLD SPESCHA

EI CATSCHA DIS / ÎN ZORI DE ZI

POESIAS / POEZII

Translaziun en rumen / Traducere în limba română:
MAGDALENA POPESCU-MARIN

Epilog / Posfață de **Renzo Caduff**

**CASA EDITURA UNIVERSITARA /
EDITURA UNIVERSITARĂ**

București, 2018

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Yvonne Gienal

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SPESCHA, ARNOLD

Ei catscha dis : În zori de zi / Arnold Spescha ; trad. de Magdalena Popescu-Marin. – București : Editura Universitară, 2018
ISBN 978-606-28-0720-7

I. Popescu-Marin, Magdalena (trad.)

821.132.3

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062807207

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare.

Copyright © 2018
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

Per mes cars/
Pentru dragii mei

CUNTEGN / CUPRINS

Ei catscha dis / În zori de zi (Arnold Spescha).....	8-9
Sentupada cun Arnold Spescha / Întâlnire cu Arnold Spescha (Magdalena Popescu-Marin)	12-13
Aurora/Aurora	19
I Fas capriolas cul hers da furbaz / Te zbungui cu o poftă de poznaș	23
II Satels innocents egl arviul / Nori fini inocenți pe boltă	37
III Ti saultas e fieras figuras / Dansezi și arunci imagini.....	51
IV Plievgia migeivla croda sil tetg / Ploaie blândă pe acoperiș.....	61
V Cametgs perforan il stgir / Fulgere străpung bezna.....	73
VI E spigias ballontschan el ritmus dil vent / Și spicele se leagănă în ritmul vântului.....	87
VII Finiastras sesarvan / Ferestre se deschid	97
VIII Cu ei sufl'els mugrins / Când suflă prin cotloane	123
IX Las tschittas che saultan da tschiel giu sin tiara / Fluturași săltăreți între cer și pământ.....	139
X Il freid fieră siu flad da sibiria / Frigul azvârle suflul său înghețat	155
XI Ti tempras la stiva pil di che pruescha / Încălzește odaia pentru ziua ce se naște.....	167
Tgietschen dalla sera / Roșu de amurg	185
Observer il tschiel e descriver la tiara da.../ A observa cerul pentru a descrie pământul de Renzo Caduff.....	188-189
Index / Indice	209-213
Biografias / Biografii	214-215

EI CATSCHA DIS

Jeu sai buca pli, cu igl ei stau. Probablamein zacu ils emprems onns da scola. Mo jeu seregordel aunc bein dall'emprema locuziun romontscha che jeu hai resentiu sco ina expressiun particulara: «Ei catscha dis». Jeu vevel l'impressiun ch'il di secatschi ord la stgiradetgna dalla notg. Sco da vegnir ord ina tauna. Dil stgir el clar. Quei maletg dil mund meteorologic ha tschaffau mei per veta duronta.

Dus temas han cumpignau e fatschentau mei adina puspei: l'aura e la musica. La musica ei daventada il motiv empalont en mias poesias «Ei dat ils muments da pass lev». E la musica va aunc oz a pèr cun mei.

L'aura ei stada gia da pign ensi mia cumpogna: en la lavur sil funs e da pastur. Jeu vevel tema da tun e cametg. Mo aunc pli fetg da spessa brentina. Ella che pren la vesta e zuppenta ils trutgs.

L'aura ha era fatschentau mei scientificamein. En mia dissertaziun «Wind und Wetter». L'aura el lungatg. Plaids e locuziuns, muntadas, structuradas, diever. Co tschaffa, classifiescha ed analysescha il lungatg il mund exteriur, la realitad, siu contuorn, siu ambient?

L'aura ei buca mo in fenomen meteorologic, impurtonts per la natira e pil carstgaun. Ella survescha er sco mied da comunicaziun. Ella fa punts, ligia. Cons raschienis che vegnan instradai cun l'aura!

ÎN ZORI DE ZI

Nu mai știu când a fost. Probabil cam în primii ani de școală. Dar îmi amintesc încă bine de prima locuțiune română pe care am simțit-o ca pe o expresie specială: *Ei catscha dis* „se face ziua”. Aveam impresia că ziua apare din întunecimea nopții. Ca ieșind dintr-o vizuină. De la întuneric la lumină. Această imagine din lumea meteorologică m-a emoționat toată viața.

Două teme m-au însoțit și m-au preocupat mereu: vremea și muzica. Muzica a devenit motivul predominant în poeziile mele din „Există momente de pas ușor”. Și muzica este cu mine și astăzi.

Vremea mi-a fost alături de când eram mic, la truda pe câmp și ca păstor. Mi-era frică de tunet și fulger. Dar și mai mult de ceața deasă. Ea care împiedică vederea și acoperă drumurile.

Vremea m-a ocupat și științific. În disertația mea „Wind und Wetter” (Vânt și vreme). Vremea în limbă. Cuvinte și locuțiuni, sensuri, structuri, folosire. Cum surprinde, clasifică și analizează limba lumea exterioară, realitatea, mediul ei înconjurător, ambientul ei?

Vremea nu este doar un fenomen meteorologic, important pentru natură și om. Ea servește și ca mijloc de comunicare. Ea crează punți, unește. Câte discuții nu sunt declanșate de vreme!

L'aura ei il motiv dominant en las poesias «Ei catscha dis». Gia avon biars onns hai jeu fatg poesias dall'aura. Era pli tard. Tochen al di dad oz. Quei cudisch ensiara er entginas pli veglias. Sper l'emprema versiun semuossa mintgaton ina secunda. Ina varianta pli nova, savens pli cuorta, pli concisa.

Jeu engraziel a miu feagl Claudio che ha legiu criticamein mias poesias, lectorau e dau cussegls. Ed jeu engraziel a miu amitg Hans Fäh che ha translatau ensemen cun mei las poesias en tudestg. Omisdus ein stai per mei in grond sustegn. In special engraziament admittel jeu a Renzo Caduff per ses patratgs significonts davart mias poesias ed a Yvonne Gienal pil bi maletg dalla cuviarta. Plinavon engraziel jeu alla Surselva Romontscha cun siu president Vitus Gartmann che ha ediu il cudisch en sursilvan e tudestg. Jeu engraziel er a mia dunna Elisabeth per sia capientscha. Scriver poesias munta: esser presents e tuttina absents.

In cordial e resentiu engraziament admittel jeu alla doctoressa Madleina Popescu-Marin da Bucarest, ina gronda scienziada, amitga e promotura dil romontsch, che ha translatau quei cudisch da poesias en rumen. Quei ei per mei ina gronda honor ed ina gronda satisfacziun. Jeu engraziel er alla Casa Editura Universitara che ha ediu il cudisch. In cordial engraziament medemamein als sponsurs che han susteniu la translaziun ed ediziun en rumen. Jeu hai plascher che mias poesias vegnan era legidas en Rumenia.

«Ei catscha dis» ei in viadi tras mia veta e quella da biars auters carstgauns. Sche ti suondas mei, fa quei plascher. Jeu mez sun arrivaus al «Tgietschen dalla sera».

Arnold Spescha
Cuera e Pigniu, stad 2017

Vremea este motivul dominant în poeziile din „În zori de zi”. Am scris deja cu mulți ani în urmă poezii despre vreme. Și mai târziu. Până în ziua de azi. Această carte cuprinde și unele mai vechi. Pe lângă prima versiune apare uneori și a doua. O variantă mai nouă, adesea mai scurtă, mai concisă.

Îi mulțumesc fiului meu Claudio care a citit cu ochi critic poeziile mele, le-a judecat și mi-a dat sfaturi. De asemenea, mulțumesc prietenului meu Hans Fähr care a tradus împreună cu mine poeziile în germană. Amândoi mi-au fost de mare ajutor. Un cuvânt special de mulțumire i se cuvine și lui Renzo Caduff pentru gândurile semnificative despre poeziile mele și lui Yvonne Gienal pentru frumoasa imagine de pe copertă. Mai departe mulțumiri pentru Surselva Romanșă, cu președintele ei Vitus Gartmann, care a editat cartea în sursilvană și germană. Îi mulțumesc și soției mele Elisabeth pentru înțelegere. A scrie poezii înseamnă: a fi prezent și în același timp absent.

Un cald și cordial cuvânt de mulțumire adresez Magdalenei Popescu-Marin, doctor în filologie, din București, o importantă cercetătoare, prietenă și promotoare a romanșei, care a tradus această carte de poezii în românește. Pentru mine acest fapt reprezintă o mare onoare și o mare satisfacție. Mulțumesc și Editurii Universitare care a tipărit cartea, ca și sponsorilor care au susținut traducerea și editarea ei. Mă bucur că poeziile mele vor fi citite în România.

În zori de zi este o călătorie prin viața mea și prin a multor altor oameni. Dacă mi-ești alături, mă bucur. Eu însumi am ajuns la „Roșu de amurg”.

Arnold Spescha
Cuera și Pigniu, vara 2017

SENTUPADA CUN ARNOLD SPESCHA

Cons poets san selegrar da tontas poesias messas en musica sco Arnold Spescha? E buca mo en tiara romontscha, mobein era egl jester. Duas cumponistas ucrainesas han eligiu per lur ovras texts ord il cudisch *Ei catscha dis*. Victoria Poleva da Kiev ha cumponiu per sopran ed orchester da combra l'ovra *El bratsch dil sulegl* cun quater poesias dedicadas al sulegl. Bohdana Frolyak da Lemberg ha dau in vestgiu musical per mezzosopran ed orchester a siat poesias dall'aura e dau a quell'ovra il tetel *Flurs da glatsch*. Las premaudiziuns han giu liug a Lemberg (Lviv) sut la direcziun digl enconuschent dirigent sursilvan Simon Camartin. Igl ei stau mintgamai in grond success. Il cudisch *Ei catscha dis* ha anflau buna accoglientscha ella pintga patria digl autur. Quei ei surpriendent e legreivel, essend ch'ins legia generalmein plitost pauc poesia ozildi.

Dapi liung temps hai jeu buca pli translatau poesias. Quei ei pli grev che da translatar prosa. Ins sto capir gl'emprem il messadi ch'ei zuppaus davos las metafras. Lu ston ins respectar schi exact sco pusseivel la rema, il ritmus e la lunghezia dils vers. Mintga lungatg ha denton sia natira e las differenzas fan difficultads.

Translatar poesias dad Arnold Spescha ei stau per mei ina sfida. Perquei ch'el ei in sribent modern e versau ed el medem temps in scienziau. Quella davosa qualidad semuossa ella schelta dil tema. Suenter ina dissertaziun linguistica davart l'aura el scazi da plaids ed expressiuns da siu vitg patern ha el adina publicau artechels che muossan la rihezia terminologica da sia viarva.

ÎNTÂLNIRE CU ARNOLD SPESCHA

Câți poeți se pot bucura, ca Arnold Spescha, de transpunerea pe muzică a atâtor poezii ? Și nu numai în ținutul român, ci și în străinătate. Două compozitoare ucrainiene au ales pentru piesele lor muzicale texte din cartea *În zori de zi*. Victoria Poleva din Kiev a compus pentru orchestră de cameră și sopran piesa *Brațul soarelui* cu patru poezii dedicate soarelui. Bohdana Frolyac din Lemberg a dat un veșmânt muzical pentru mezosopran și orchestră la șapte poezii despre vreme și și-a intitulat piesa *Flori de gheață*. Concertul, în primă audiție, a avut loc la Lemberg, sub bagheta cunoscutului dirijor sursilvan Simon Camartin și s-a bucurat de un real succes. Cartea *În zori de zi* a avut o bună primire și în mica patrie a autorului. Acest fapt este surprinzător și îmbucurător știindu-se că astăzi se citește în general mai puțină poezie.

De multă vreme n-am mai tradus poezie. Este mai greu decât să traduci proză. În primul rând trebuie înțeles mesajul, ascuns în spatele limbajului metaforic. Apoi să respecti cât mai exact cu putință rima, ritmul și lungimea versurilor. Fiecare limbă are însă caracterul ei și diferențele crează greutăți.

Să traduc poezie de Arnold Spescha a fost pentru mine o provocare. Pentru că el este un poet modern și versat și în același timp un om de știință. Ultima calitate se vede din alegerea temei. După o disertație lingvistică despre vreme, în tezaurul de cuvinte și expresii din satul natal, a publicat mereu articole care arată bogăția terminologică a graiului său.

Ina buna lecziun per tgi che vul emprender siu idiom. Sco poet ha el preferiu l'expressiun litterara moderna, formalmein per gronda part ell'absenza dalla rema, cun vers fetg cuorts, simplificond ton sco pusseivel la sintaxa e la maniera da scriver. Il poet resta denton adina fideivels a siu tema. Il ritmus dallas poesias resta pli u meins la qualidad formala la pli pregnanta che avischina dad ina vart il product litterar alla musica e che caschuna da l'otra vart al translatur nundumbreivels problems dad anflar en siu lungatg mumma plaid ed expressiuns culla medema lunghezia fonica, quei vul dir cul medem diember da silbas. In'otra difficultad ellas translaziuns poeticas semuossa ella significaziun differenta dallas expressiuns fixas en dus lungatgs cumparegliabels. Per exempel *Ei catscha dis* ha sco punct da partenza il verb *catschar* «far semuentar, ugliar, fultscher, pruiar, rumper neuado, far sortir etc.», ferton che las expressiuns pil medem fenomen meteorologic ein en rumen fetg differentas: *se face ziuă, zori de zi(uă), se crapă de ziuă, zorile se varsă* etc., partend dils verbs *far, derscher* etc. ni dil substantiv plural buca latin *zori* el senn da «il temps cu il sulegl cumpara». Pervia dil diember dallas silbas e dalla parallela *dis/zi* hai jeu preferiu la cumbinaziun dils plaid (*în*) *zori de zi*.

Pils lecturs rumens interessai dil retoroman (il romontsch ei ina varietad da quei lungatg nununitar) ei Arnold Spescha buc in nunenconuschent. Poesias dad el anflan ins gia ella antologia da poesia romontscha (Casa editura Academiei, Bucuresti, 1980) dad Augustin Maissen e Magdalena Popescu-Marin ed ina da sias novellas ord il temps da giuventetgna cul tetel *O poveste* ei cumparida en nossa antologia da prosa romontscha *Igl um sin finiastra* (Casa Editura Univers, Bucuresti, 1992).

O lecție excelentă pentru cine dorește să învețe idiomul lui! Ca poet, a preferat expresia literară modernă, formal în cea mai mare parte în absența rimei, cu versuri foarte scurte, simplificând pe cât posibil sintaxa și felul de a scrie. Poetul rămâne însă fidel temei sale. Ritmul poeziei rămâne mai mult sau mai puțin calitatea formală cea mai pregnantă, care apropie, pe de o parte, produsul literar de muzică, dar îi crează, pe de altă parte, traducătorului nenumărate probleme de a găsi în limba lui maternă cuvinte și expresii de aceeași lungime fonică, adică având același număr de silabe. Altă dificultate în traducerea poetică constă în sensul diferit al expresiilor fixe în cele două limbi comparabile. De exemplu *Ei catscha dis* are ca punct de plecare verbul *catschar* „a face să se miște, a îmboldi, a umple, a pune, a încolți, a ieși” etc., în timp ce expresiile pentru același fenomen meteorologic sunt în română foarte diferite: *se face ziuă, zori de zi(uă), se crapă de ziuă, zorile se varsă* etc., plecând de la verbele *a face, a vărsa* etc. sau de la substantivul plural nelatinesc *zori* cu sensul „timpul când apare soarele”. Din pricina numărului de silabe și a paralelei *dis/zi* am preferat îmbinarea de cuvinte (*în*) *zori de zi*.

Pentru cititorii români interesați de retoromană (romanza este o varietate a acestei limbi neunitare) Arnold Spescha nu este un necunoscut. Poezii scrise de el se găsesc în Antologia de poezie română (Editura Academiei, București, 1980) de Augustin Maissen și Magdalena Popescu-Marin și una dintre nuvelele sale de tinerețe cu titlul *O poveste* a apărut în antologia noastră de proză română *Omul de la fereastră* (Editura Univers, București, 1992).

Pli tard, per siu anniversari da 60 onns, hai jeu fatg cun el ina intervista per la revista „Luceafarul” (ils 20 da zercladur 2001): *In lungatg sesalva tschintschond quel e buca teoretisond el.*

Sper las qualitats professiunalas da nies autur, ston ins era sutlingiar quellas humanas. Arnold Spescha ei in carstgaun che tonscha bugen il maun ad in jester. Cu el era conrectur alla Scola cantunala grischuna a Cuera ha el dau a mi la caschun dad entrar en contact culla giuventetgna romontscha, representada da ses scolars. Biars onns hai jeu prelegiu e raquintau leu e giu interessantas discussiuns culs giuvenils. Gia ils onns '90 ha il magister envidau mei en ca sia, nua ch'ei regeva in plascheivel ambient familiar, tgiraus da sia dunna Elisabeth (la cara heroxa da sias poesias), la mumma digl enconuschent um da cultura Claudio Spescha che ha fatg il lectorat pil volum da poesias actual.

Separticpond dad ina dallas presentaziuns da sia ovra *Ei catscha dis* (Cuors romontsch sursilvan da stad en la Claustra dominicana a Glion, 2016) sun jeu sesmarvegliada dil success che quella poesia contemporana ha giu leu ed jeu sun sedecidida dad era render enconuschenta quell'ovra al publicum rumen. Ina buna collaboraziun cugl autur sco era la varianta tudestga dallas poesias han levgiu mia lavur. A mi resta ei ussa mo aunc da giavischar allas poesias che partan dall'aura per arrivar tiel carstgaun in bien viadi tochen ell'olma dil lectur rumen.

Magdalena Popescu-Marin
fenadur 2017

Mai târziu, la aniversarea lui de 60 de ani, i-am luat un interviu pentru revista „Luceafărul” (20 iunie 2001): *O limbă se păstrează vorbind-o și nu teoretizând-o.*

Pe lângă calitățile profesionale ale autorului nostru, trebuie subliniate și cele umane. Arnold Spescha este un om care întinde bucuros mâna unui străin. Când era codirector la Școala cantonală grizonă de la Cuera mi-a dat prilejul să intru în contact cu tineretul român, reprezentat de elevii lui. Ani mulți am ținut acolo lecții, am făcut lecturi și am avut discuții interesante cu tinerii. Încă din anii '90 profesorul m-a invitat în casa lui, unde domnea o plăcută ambianță familială, întreținută de soția sa Elisabeth (eroina cea dragă din poeziile sale), mama cunoscutului om de cultură Claudio Spescha, care a făcut revizia volumului actual de poezie.

Participând la una din prezentările operei sale *În zori de zi* (Cursul românș sursilvan de vară de la Mânăstirea Dominicană din Glion, 2016) am fost surprinsă de succesul pe care această poezie contemporană l-a avut acolo și m-am hotărât să fac opera prezentă cunoscută și publicului românesc. O colaborare excelentă cu autorul, ca și varianta germană a poeziilor, mi-au ușurat munca. Acum nu-mi rămâne decât să doresc poeziilor, care pleacă de la vreme ca să ajungă la om, o călătorie plăcută spre sufletul cititorului român.

Magdalena Popescu-Marin
Iulie 2017

AURORA

AURORA

Ei catscha dis
e radis marviglius
laghegian
giu dil fil
e rasan glisch
sil di naschent
cun sia grond'
empermischun

Jeu lessel
seunir cun el
e respirar
siu flad serein
e s'enzugliar
cun sia glisch
per ir sil trutg
ch'ei daus a mi